

Findes der havebyer i Odense ?

Indholdsfortegnelse

Indledning	1
Problemstilling	1
Forskningsoversigt	3
Problemformulering og begrebsafklaring	6
Metode	7
Analyse af Gerthasminde	8
Analyse af Nørrevænget	10
Analyse af Dæhnfeldts Villaby	12
Konklusion	14
Bilag	14
Kilder	15
Litteraturliste	15

Indledning

I begyndelsen af 1900-tallet opstod der tanker om en form for bymæssig idealbebyggelse, tanker der kan føres tilbage til ideer og principperne omkring etablering af de gamle græske bystater. Ophavsmanden til de nye ideer var englænderen Ebenezer Howard. Bebyggelsesformen kaldtes garden cities, på dansk havebyer, og findes over hele verden. Her i Odense har vi flere områder, som ofte benævnes således der i blandt Gerthasminde, Nørrevænget og Dæhnfeldts Villaby. De blev opført i begyndelsen af det 20. århundrede, og er stadig et markant og spændende indslag i Odenses bybillede.

Problemstilling

Ebenezer Howard indvarslede vor tids byplanlægning via hans første ideer om en haveby. Således kunne The Royal Town Planning Institute (RTPI), fejre 75 års jubilæum i 1989¹. Ideerne blev diskuteret over hele verden. Her i Danmark fandt diskussionen blandt andet sit forum i arkitekternes blad *Achitekten*, så ideerne om havebyer blev almindelig kendt blandt danske arkitekter. Også andre fag kendte til Howards havebyer. Således udgav typograferne i Odense en lille pjece i 1913 *Projekteret haveby i Odense*.² Selv stadsingeniøren her i byen var i 1912 ejer af flere bøger om havebyer og havde kendskab til 30 sådanne i Tyskland³.

I England blev byen Letchworth anlagt i begyndelsen af 1900-tallet som et forsøg på at anvende Howards ideer. Hvorledes dette eksperiment udviklede sig skal ikke diskuteres her, kun nævnes for at sætte problematikken i det perspektiv, at et tilsvarende stort projekt ikke fandt sted i Danmark. Her finder vi ideerne omsat i miniformat, altså som mindre områder i en allerede eksisterende by. Eller som Lone Jensen, der er omtalt i den følgende forskningsoversigt, kalder det: en haveby i tillempet form.

Da Howards ideer er udtryk for en nytænkning, der blev banebrydende i form af byplanlægning efter andre principper end først til mølle, finder jeg det interessant, hvis netop disse havebyer kan genfindes i dag.

Ebenezer Howard blev født i 1848 i London. Han emigrerede til USA i 1871, hvor han blev stenograf i retten i Chicago. I 1876 vendte han tilbage til England og var i en periode stenograf i Houses of Parliament, men blev ellers freelancer. Han var altså ikke arkitekt, men havde ideer til

¹ *Garden Cities of Tomorrow*, Souvenir Booklet of a Conference held at Letchworth on 7. feb. 1989

² *Projekteret haveby i Odense*. - [S.1.] : [s.n.], 1913. - 4 bl.: ill. & 1 kort (findes i fotokopi på Lokalhistorisk Bibliotek i Odense)

³ Gerthasminde-sagen del 6, 46/1944, Byggesager, Odense Kommune, Odense Stadsarkiv

sociale reformer, et helt holistisk reformkompleks. Disse tanker offentliggjorde han i 1898 under titlen: *To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform. Det er disse, de ældste og simpleste ideer, der er de bedste*, mener Mervyn Miller⁴. I 1902 udkom en revideret udgave af bogen med titlen *Garden Cities of To-morrow*, og siden er der kommet flere reviderede udgaver. Her beskriver Howard, hvorledes man kan designe en by med plads til 30.000 mennesker helt fra grunden. Var der brug for plads til flere, oprettede man en ny by. Howards ideer blev første gang praktiseret i anlæggelsen af byen Letchworth⁵ i England.

Teorier om at planlægge en by helt fra grunden fandt stor interesse i en tid, hvor byplanlægning ikke var lovfæstet. Den første lov i Danmark om byplanlægning kom først i 1925 og gav kommunerne adgang, men ikke pligt til at udarbejde byplaner⁶. Byplanpligten blev først indført i 1938 for kommuner over 1000 indbyggere⁷.

Danske arkitekter som Anton Rosen rejste til England og Tyskland for at studere de nye ideer, og i et brev til byrådet i Odense formulerede han selv, hvorledes han vil forsøge at omsætte disse ideer til virkelighed i et område i Odense kaldet Gerthasminde.⁸ Dette Gerthasminde var så banebrydende, at han selv skrev en artikel om det til *Architekten* i 1917, hvor også en bebyggelsesplan for området var afbildet.

Det interessante ved Howard, i forbindelse med danske havebyer, er de ældste ideer fra hans første skrift: *To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform*. Her opstillede han *The Three Magnets*⁹, det vil sige: 1. magnet: byen og dens karakteristika, 2. magnet: landet og dets karakteristika, og stillede spørgsmålet: *The People, where will they go?* Og svarede: til *Town-Country*, 3. magnet som er et område, hvor man har taget det bedste fra land og by. Det kan oversættes til dansk således:

Naturens skønhed, sociale muligheder

Let adgang til marker og parker

Lav husleje, høj løn

Lav skat, masser at lave

Lave priser ingen knoklen

Udvidelsesmuligheder, pengestrøm

Ren luft og rent vand, god kloakering

⁴ Utopia Limited – the development of the first garden city, Dr. Mervyn Miller in *Garden Cities of tomorrow*, Conference held at Letchworth on 7 February 1989

⁵ 1903

⁶ Peter Dragsbo: *Forstæder i Esbjerg 1900-1960, Esbjerg Museum 1988*, s. 13

⁷ Peter Dragsbo: *Forstæder i Esbjerg 1900-1960, Esbjerg Museum 1988*, side 14

⁸ Gerthasminde-sagen del 6, 46/1944, Byggesager, Odense Kommune, Odense Stadsarkiv

⁹ Bilag 1

Lyse hjem og haver, ingen forurenende røg, ingen slum

Frihed, samarbejde

Den historiske kontekst var en tid, hvor de engelske byer led af en frygtelig overbefolkning. Man diskuterede for eksempel, hvorledes man kunne få de folk, der i hobetal flyttede fra landet ind til byerne, til at vende tilbage igen.¹⁰ De fattige boede i lejekaserner, det vil sige høj, tæt bebyggelse, små lejligheder og til en alt for høj husleje. Ingen kloakering, toiletspand i gården, dårlige veje, og ingen gadelys. Howards ideer var, set i det lys, virkelig banebrydende.

Jeg vil prøve at spore, hvorvidt disse ideer udmøntede sig i Odense ved , som Peter Dragsbo siger, at kæde opståen og udformning af en bebyggelse sammen i en undersøgelse for at skelne *engelske havebyideal* fra rene "landmåler udstykninger".¹¹

Forskningsoversigt

Så vidt mig bekendt findes der ikke nogen historisk specifikke undersøgelser om havebyer i Danmark, og vil man undersøge om de findes, løber man ind i en total forvirring omkring brugen af ordet haveby.

For eksempel skriver journalist Anders W. Berthelsen:

"Havebyer" eller "villabyer" kom på mode i Odense i 1920'erne og 30'erne.

*Inspirationen kom fra England. Eksempler i Odense er Astrup Villaby ved Kochsgade, A.P.Møllers Villaby ved Skibhusvej, Dæhnfeldts Villaby ved Middelfartvej.*¹²

Han sætter lighedstegn ved haveby og villaby, og definerer den til et enkelt element: huset med haven der giver mulighed for at dyrke afgrøder. Her boede kasserede bønder, husmænd eller landarbejdere, forklarer han. Villabyen slog bro mellem land og by.

Cand. mag. og arkivar Kim Furdal har i sin artikel, *Fod under eget bord*, som den eneste, jeg har fundet, lavet en undersøgelse af havebyer generelt, med udgangspunkt i hvad der findes i Kolding. Hans undersøgelse er dels demografisk dels socio-økonomisk for en tidsmæssig periode fra 1900 til 1980. Blot synes jeg det er problematisk, at der ikke i undersøgelsen skelnes mellem kolonihaver, haveboligforeninger og howardske havebyer. Kolonihaver er trods alt ikke at regne som en primær bolig. Desuden taler Kim Furdal om parcelhuse¹³, et begreb der er fremmed i sammenhæng med Ebenezer Howard.

¹⁰ Ebenezer Howard: *Garden Cities of Tomorrow*, Eastbourne, 1985, side 6

¹¹ *Forstæderne, bydannelse og byplaner*: Dansk byplanlaboratorium, Byplanhistoriske noter 28, 1993, side 26

¹² Anders W. Berthelsen: *Bolbro-bogen*, Odense 1994, side 43

¹³ *Fortid og Nutid* 1990 s. 258

Kim Furdal omtaler havebyerne som:

et vellykket forsøg på ”græsrodsniveau”(der) ved hjælp af en bestemt organisationsform, nemlig ved oprettelsen af private foreninger at skaffe eget hus for en befolkningsgruppe, der ikke tidligere havde haft denne mulighed.¹⁴

Selve byggeriet i havebyerne i Kolding var en privatsag, hvilket får Kim Furdal til at konkludere, at der var langt fra disse til Ebenezer Howards ideer *om selvstændige forstæder som en blanding af hjem og arbejde*¹⁵! Fænomenet startede, skriver Kim Furdal, i Danmark med havebyen *Grøndalsvænge i 1909*¹⁶, og var en måde, hvorpå mennesker kunne udskifte deres bolig i lejligheder i spekulationsbyggeri til en bolig med frisk luft og mulighed for at supplere indtægten med egne grøntsager og frugt. Dette kæder Kim Furdal sammen med, at hovedparten af havebyerne oprettes i mellemkrigstiden og under 2. verdenskrig. En konklusion der viser, at det er problematisk at sammenblende kolonihaveforeninger, der ifølge Peter Dragsbo var 20.000 af i 1907¹⁷, med haveboligforeninger og howardske havebyer.

Etnolog og museumsleder Peter Dragsbo undersøger forstadsudviklingen i provinsbyerne med Esbjerg som eksempel¹⁸. Han definerer forstæder som de kvarterdannelser, der er et resultat af et bysamfunds arealmæssige vækst. Noget der primært er foregået inden for de sidste 200 – 250 år. Esbjergs forstæder bestod frem til 1940 hovedsagelig af, det han kalder haveboligområder, med udgangspunkt i en udstykning af parcelhaver¹⁹. Peter Dragsbo er interesseret i hvilke bevaringsinteresser, der ligger i forstæderne? Forstæderne er store områder, hvor der nødvendigvis må foretages en udvælgelse. Denne udvælgelse må ifølge Peter Dragsbo bero på en grundig viden om *kvarterernes arkitektoniske, byplanmæssige og socialhistoriske baggrund*,²⁰ og række helt frem til næsten nutiden. Netop når det gælder forstæder, siger han, er det vigtigt at få den byplanmæssige historie med, da netop perioden efter 1920 planlægger i bymæssige helheder. Som omtalt i problemstillingen savner Peter Dragsbo forskning om forstæder specielt med hensyn til deres opståen og udformning for eksempel *engelske havebyidealiser kontra rene landmålerudstyknings*²¹. Sagt på en anden måde *afstanden fra den oprindelige ide til det sædvanligvis stærkt ændrede*

¹⁴ Fortid og Nutid 1990 s. 249

¹⁵ do s. 253

¹⁶ do s. 252. Bebyggelsen ligger i København

¹⁷ Peter Dragsbo: *Forstæder i Esbjerg 1900-1960, Esbjerg Museum 1988*, side 21

¹⁸ Peter Dragsbo: *Forstadsudviklingen i provinsbyerne, Esbjerg som eksempel*, i *Forstæderne, bydannelsen og byplaner*, Dansk Byplanlaboratorium, 1993.

¹⁹ Do s. 23: *Parcelhaven var en hybrid mellem på den ene side de ”egentlige” kolonihaver med små, udlejede haver, og på den anden side byggeforeningerne efter 1899-loven, hvor husene efter 10 – 15 års afbetaling overgik til selveje.*

²⁰ Do s. 24

²¹ do s. 26

*slutresultat*²². Afslutningsvis foreslår Peter Dragsbo at udrydde ordet forstad og i stedet tale om kvarterdannelser.

I bogen *Anton Rosen, arkitekt og kunstner* har mag. art i kunsthistorie Lone Jensen en artikel om Gerthasminde, hvor hun indleder med at fortælle om Ebenezer Howards *Gardencities of Tomorrow*, og konkluderer at: *en helt ny bytype – en såkaldt garden city – var født*²³. De nye principper var, at der skulle planlægges med lav bebyggelse, gode kommunikationsforhold, lys og luft, grønne områder og de nødvendige butikker og sociale og kulturelle institutioner. I forhold til disse ideer vurderer Lone Jensen at Gerthasminde, blandt andet på grund af sin ringe størrelse, er en tillempet haveby. Her er ikke planlagt indkøbsmuligheder og sociale og kulturelle institutioner, men bebyggelsen fremtræder med stor variation og alligevel som en samlet helhed. Ideerne om lys og luft og tæt lav bebyggelse er intakte. Hun tillægger Anton Rosen æren for den overordnede planlægning og konstaterer, at Rosen kun nåede at tegne mindre end en halv snes af husene. De fleste blev bygget af ejeren i samarbejde med forskellige arkitekter. Hun vurderer Rosens huse til at være utrolig vellykkede, men de resterende til at efterligne hans tegnsprog uden at opnå samme spændstighed og elegance. Den afbildede bebyggelsesplan er fra 1917.

Her må jeg indvende, at bebyggelsesplanen fra 1917 er en del anderledes end den reviderede bebyggelsesplan, der blev indsendt til Odense Kommune i 1919, og denne igen er kun gennemført i beskåret udgave. Hvad Anton Rosen skal have æren for, er dog ikke interessant for opgavens problemstilling, det er alene spørgsmålet, om Gerthasminde kan betegnes som en haveby.

Med hensyn til metodiske og kildemæssige overvejelser har professor i statskundskab Tim Knudsen gjort sig nogle overvejelser om det at søge en bebyggelses oprindelse. Mange led har sat spor i processen, fra tanken opstod inde i hovedet på bygherren eller arkitekten, til det færdige byggeri var indflytningsklart. Historikeren kan ikke rekonstruere det totale billede af en planlægningssituation, men, siger han, må i kildematerialet søge efter det banebrydende: hvornår blev byplanlægningshistorien tilført noget nyt for eksempel brugsparker, adskillelse af bolig- og fabrikskvarterer, havebyer og så videre²⁴. Historikerens optimale situation ville være, hvis alt fra de første tanker var nedfældet, men sådan er det sjældent. Tim Knudsen²⁵ skematiserer beslutningsprocessen således:

²² do s. 27 indlæg af Niels-Ole Lund.

²³ Anton Rosen arkitekt og kunstner side 55

²⁴ Tim Knudsen: *Nogle synspunkter på studier i byhistorie*, artikel i *Forstæderne, bydannelse og byplaner*, 1993, side 10

²⁵ Lektor Institut for Statsvidenskab KU

*Genesen*²⁶: hvor ideerne opstår

Designfasen: hvor projektet udarbejdes og ”sættes på den politiske dagsorden”

Formel beslutningsproces: hvor beslutningen autoriseres politisk

Implementeringen: Her søges projektet iværksat.

Problemformulering og begrebsafklaring

Da jeg selv bor i Odense, i Nørrevænget, hvor jeg gennem mange år har nydt dets unikke smukke bebyggelse, var det et oplagt sted at undersøge. Desuden ville det være naturligt at vælge Anton Rosens Gerthasminde, fordi netop den er omtalt i *Architekten*²⁷, og således har været kendt blandt arkitekter i Danmark. Desuden har jeg valgt Dæhnfeldts Villaby, fordi den er omtalt hos Anders W. Berthelsen. Jeg kunne have valgt kun at fokusere på én for at gå i dybden med undersøgelsen, men jeg finder en komparativ analyse af netop de tre interessant, fordi de repræsenterer tre forskellige udgangspunkter: Gerthasminde havde tilknyttet en international orienteret landskendt og berømt arkitekt Anton Rosen, Dæhnfeldts Villaby havde en af byens rigeste mænd som bygherre, initiativet til Nørrevænget var et konsortium af lokale ret anonyme håndværksmestre.²⁸ Gerthasminde og Dæhnfeldts Villaby er almindelig kendte i Odense, hvorimod Nørrevænget kun vækker genkendelse hos få.

Som det ses af forskningsoversigten, har jeg hentet inspiration inden for forskellige fagtraditioner. Byhistorie, og her emnet havebyer, er oftest behandlet af arkitekter, kunsthistorikere og etnologer. Forskellige videnskaber ser forskelligt på det sammen emne, det er for så vidt det interessante. Jeg vil forsøge at belyse emnet fra en historisk vinkel, måske kan det bidrage med anderledes oplysninger. Problemformuleringen vil da være :

Kan Gerthasminde, Dæhnfeldts Villaby og Nørrevænget betegnes haveby ud fra Ebenezer Howards ideer?

Tiden er begyndelsen af det 20. århundrede, umiddelbart efter at Ebenezer Howard²⁹ udsendte sin første pamflet om garden cities³⁰. Her findes *The Three Magnets*³¹, som jeg vil omarbejde til mere målbare størrelser.

Naturens skønhed, let adgang til marker og parker, lyse hjem og haver, ingen slum, vil jeg definere som:

²⁶ begyndelsen

²⁷ 1917

²⁸ Byggesager for de tre områder, Stadsarkivet Odense

²⁹ 1850 – 1928.

³⁰ *Tomorrow a Peaceful Path to Real Reform*, 1898

³¹ Se bilag 1

1. Fælles grønne arealer,
2. Lav bebyggelse (lav= max 2 etager + tagetagen)
3. Et overordnet indtryk af huse i en stor have

Lav husleje, lave priser og ingen knoklen vil jeg definere som:

4. Tæt bebyggelse, eventuelt i to etager, en til ejeren og en til at leje ud
5. Små haver der ikke kræver knokkel-arbejde, blomsterhaver

Ren luft, vand og god kloakering vil jeg definere som:

6. Ingen forurenende fabrikker
7. Vand fra vandværk og god kloakering

Lyse hjem, frihed og samarbejde. Det vil sige at området adskiller sig fra omgivelserne, den individuelle bebyggelse tager hensyn til alles bedste i form af lys, arkitekturen skaber åbenhed og ikke trange forhold, men tætte forhold i form af smalle veje i området. Her er ikke gennemkørselsveje, men veje der fører ind til bebyggelsen fra større veje.

8. Bebyggelsen udgør en arkitektonisk enhed

Beliggenheden af de tre områder kan ses af bilag 2.

Når husenes arkitektur ofte blev udformet i engelsk stil, vurderer jeg, at det nok mere skyldes at Howard var englænder, end at det skulle være en forudsætning for ideernes gennemførelse.

Metode

Analysen vil tage udgangspunkt i materialet omkring planlægning af de tre områder. Det stadie som Tim Knudsen kalder Genesen. Det springende punkt er, om man også kan bruge byrådsforhandlinger/referater som kilder til genesen, for allerede her går en ny person ind og fortolker bygherrens indsendte materiale. Derfor har jeg valgt at gå tilbage til journalsagerne ved hjælp af journalnummeret, som fremgår af de pågældende byrådsreferater, det vil sige tegninger, korrespondance, ansøgninger og bevillinger,

Det økonomiske aspekt, som også er væsentlig i en sådan undersøgelse, er der desværre ikke plads til her i opgaven.

Da bebyggelsesplaner ikke altid gennemføres, men kan resultere i en virkelighed der ligger langt fra det oprindeligt planlage, er det nødvendigt, at der foretages en besigtigelse af de tre områder. En sammenligning af resultaterne fra genesen og besigtigelsen lægges til grund for en konklusion, der vurderer, hvorledes betegnelsen haveby i howardsk forstand står i forhold til hver af de tre områder. For oversigtens skyld opstilles de 8 parametre i et skema. Skemaets otte spørgsmål er besvaret positivt eller negativt, men bag denne vurdering ligger en mængde nuanceringer, der må resultere i

et skøn. Jeg arbejder jo ikke med 100 % målbare størrelser. Desuden vægter de otte parametre ikke lige meget. Disse skøn er forsøgt at gøre så gennemskinnelige som muligt i selve analysen. Skemaet er derfor kun lavet for oversigtens skyld..

Analyse af Gerthasminde

Genesen:

Den 6. dec. 1912 indsender arkitekt Anton Rosen første gang en ansøgning til byrådet i Odense om approbation³² af en plan for bebyggelse af *nogle Grunde ved Kirkegaardsalle og Vandværksvej i Odense Købstad*³³. På dette tidspunkt er der ikke oplyst matrikelnumre, så vi kan ikke ud af brevet aflæse, hvor omfattende bebyggelsen påtænkes. Men det er en plan for flere huse, ikke for enkelthuse. For planen er: *en bebyggelse af det samlede areal hvor hvert Hus for sig opnaar de størst mulige Fordele hvad angaar Lys og Luft...som det har været ved de engelske Havebyer.... Ved enkle og naturlige Midler at skabe et fredeligt og smukt Kvarter..*

De elementer der omtales er:

- Huse til kun en familie i hvert
- Fredeligt og smukt kvarter
- Lys og luft
- Husene værdigt og hyggeligt hver for sig , individuel fysiognomi
- Et smukt samlet billede
- Sammenbyggede, men kun gruppevis
- En havemæssig helhed af kvarteret
- Blomsterudsmykning ved de enkelte huse
- Dispensation for brandkamme
- Ringere afstande mellem husene end lovligt (dispensation)
- Smallere veje end lovligt
- En haveby
- Bebyggelsen skal pålægges servitutter der sikrer bevarelse af anlæggets karakter

Brevet er underskrevet Anton Rosen, og ejeren er handelsgartner N.P.Rasmussen og hans søn Emil Rasmussen. Vedlagt er en bebyggelsesplan³⁴.

Kommissionen anbefaler planen for byrådet, så længe der kun opføres boliger i to etager til en familie. Deres overvejelser går på vejenes bredder og afvanding.

Også stadsingeniøren går ind for planen, som han giver mange lovord med på vejen. Desuden oplyses det, at området tillægges yderligere et areal, så den samlede bebyggelse vil være 70 huse på 22.200 m² hvoraf 4700 m² går til veje.

³² Godkendelse hos bygningkommissionen

³³ Brev af 6te Dec. 1912, Gerthasminde-sagen del 6, 46/1944, Byggesager, Odense Stadsarkiv

³⁴ Bilag 3

Det ender med at dispensationerne for gadebredde (afstand mellem husene, indkigsgener) og for brandkamme godkendes:

Da Sagen i sig selv er af megen Intersesse, forsaavidt som den er et af de første Forsøg, paa at indføre den allerede i flere Aar i England og Tyskland praktiserede Havebybevægelse her hjemme, da hele Planen ser særdeles tiltalende ud og da Architektens Navn borger for, at der kan komme noget virkelig godt og smukt frem.³⁵

Større forståelse og bedre ord kunne bebyggelsen næsten ikke få med på vejen.

Det pointeres dog, at der skal tinglæses, så forholdene ikke ændres af senere ejere.

Det er bemærkelsesværdigt, at det er hele området, der tinglæses for og ikke de enkelte ejendomme.

Af bebyggelsesplanen³⁶ fremgår det, at der skal anlægges to små veje, der i hver ende ender i en fælles lille rund plads med grøn beplantning. To veje fører ind til området én fra Kirkegårdsalleen og én fra Vandværksvej.

Der er tydeligvis tale om planer for en haveby efter Howards ideer.

Imidlertid gennemføres bebyggelsen ikke på dette tidspunkt, måske på grund af 1. verdenskrig, men forhandlingerne genoptages i 1923, hvor planen er ændret. Der skal anlægges 3 parallelle veje i stedet for to. Forhandlingerne føres ikke længere af Anton Rosen, men af ingeniør G. Mengel og Emil Rasmussen der tydeligvis ikke nyder den samme forståelse hos det offentlige som tidligere Anton Rosen. For området foreligger desuden en kloakplan fra 17.11.1923.

Besigtigelse se bilag 5

Området fremtræder i dag afgrænset omkring sig selv. Gaderne følger den oprindelige plan og er små og smalle, men den tredje mod øst liggende parallelvej er aldrig blevet anlagt, og heller ikke udkørslen mod nordøst, til det nuværende Falen.

Det er et fredeligt og smukt område med fortrinsvis tætte sammenbyggede huse³⁷. Overordnet udgør området en havemæssig helhed, individuelt har man små blomsterhaver. Der er ingen plads til nyttehaver. Husene bebos hver af én familie, men der er også to små hoteller, og området ved tidligere Chr. Olsen er senere bebygget med en boligkarre, der falder helt uden for ide, plan og stil. En sådan ligger også ud langs Ansgargade, men er ikke særlig dominerende i billedet.

Arkitektonisk kan området deles i tre grupper: en halv snes store huse i engelsk stil tegnet af Anton Rosen, 30 –40 dobbelt eller flere sammenbyggede mindre huse i engelsk stil tegnet af forskellige

³⁵ Journal Nr. 5/1913, Gerthasminde-sagen del 6, 46/1944, Byggesager, Odense Kommune, Odense Stadsarkiv

³⁶ Bilag 4

³⁷ Bilag 5

arkitekter på gartner Emil Rasmussens tegnestue³⁸ og 10-20 enkelt eller sammenbyggede huse uden arkitektoniske kvaliteter, herunder boligkarreen mod Falen og mod Ansgargade. Da de af Anton Rosen tegnede huse hovedsagelig ligger som randbebyggelse ud mod Vandværksvej, fremtræder den karakteristiske byplan med en bebyggelse af forskellige andre arkitekter fra Emil Rasmussens tegnestue.

Delkonklusion

Af undersøgelsen kan det konstateres at den oprindelige bebyggelsesplan var efter Howards haveby- ideer. De blev gennemført i lettere beskåret udgave, men den howardske byplan ses stadig tydeligt, og området må betegnes som et fint eksempel på en dansk haveby.

Analyse af Nørrevænget

Genesen:

Bebyggelsen Nørrevænget blev til på initiativ af Konsortiet Nørrevænget, senere A/S Nørrevænget. Selskabet blev oprettet i 1913 og dets formål var *drift og realisation af dets tilhørende ejendomme*³⁹. Bestyrelsen bestod af Tømmermester Jørgen Eriksen, dommerfuldmægtig Holger Hansen og Murermester Niels Jeppesen.

Den 21. marts 1912⁴⁰ ansøger konsortiet Odense Byråd om approbation af et projekt til et gadeanlæg beliggende mellem Skibhusvej, Buchwaldsgade og Sct. Hansgade matr. Nr. 21 B, Odense Købstads Jorder, Sct. Hans Sogn.⁴¹

Af bebyggelsesplanen⁴², som desværre er udateret, fremgår det at vejføringen har form af et bugtet vænge omkring en grøn plads. Bebyggelsen er fortrinsvis tre eller fire sammenbyggede huse. Ansøgningen er en beskrivelse af tekniske detaljer omkring etableringen. For eksempel at vejene skal chausseres med Harpesten, der skal anlægges fortov, kloakeres med glaserede rør, anlægges gasledninger, og ophænges el-ledninger. Til gadebelysning ønsker man en gadelygte (gaslygte)⁴³ der er mere dekorativ end den sædvanligt brugte. Bebyggelsen tænkes gennemført de kommende to til tre år.

³⁸ Vesterbrokvarteret i Odense, Registrant 1979

³⁹ Handelsregister i Vejviser for Odense 19!!

⁴⁰ Ansøgning fra Ingeniør G. Mengel om byrådets approbation d. 21. marts 1912

⁴¹ Bilag 6

⁴² Bilag 7

⁴³ Som det fremgår af postkortet , billednr. 8414 www.odensebilleder.dk var der kun én gadelygte i hele Nørrevænget

Efter en del korresponderen omkring kloakeringen anbefales planen gennemført med få ændringer, for eksempel at der tydeligt skal adskilles hvor Nørrevoldgade ender og Nørrevænget begynder.

Brevet slutter med ordene: *da planen i det hele giver et tiltalende Beboelseskvarter.*⁴⁴

Planen gennemføres således, at der, ifølge vejviseren for Odense 1914, er 105 beboere i Nørrevænget.

Af en tegning fra 1920⁴⁵ fremgår det, at nr. 33 og den sydlige del af Nørrevænget endnu ikke er bebygget, og i brev af 8.9.1921 udtrykker tømmermester Eriksen at man: *have anstrengt sig for i Nørrevænget, at skabe en smuk Bydel i Byen.*

I det analyserede materiale benævnes bebyggelsen Nørrevænget således ingen steder haveby.

Besigtigelse, se bilag 9

Bebyggelsen er tydeligvis struktureret i forhold til den grønne plads. Den grønne plads er forsænket i forhold til gadeplan i den ene ende. En bred trappe med to store løvefigurer er med til at give den et flot udtryk. Hovedparten af bebyggelsen er tre eller fire sammenbyggede huse, som arkitektonisk udgør hver sin enhed. Husene er hovedsagelig i to etager med stor tagetage, men et enkelt har helt op til 4 etager. Arkitektonisk udgør området en helhed, der udskiller sig fra omgivelserne. Den oprindelige bebyggelsesplan er gennemført med hensyn til vejføring og 2/3 af bebyggelsen. Der er lys og luft, små forhaver og brede bevoksede rabatter med vejtræer der giver et haveagtigt indtryk.

Delkonklusion

Bebyggelsen benævnes ingen steder i anlæggelsesfasen haveby, men rummer en hel del af elementerne: en arkitektonisk helhed hvor bebyggelse synes at ligge i en have. Hver bygning adskiller sig arkitektonisk fra de øvrige og udgør to, tre eller fire sammenbyggede huse med to eller flere lejligheder, samlet udgør de en helhed. Ejerne bor her og har en, to eller tre lejligheder at udleje. Der er lys og luft, og i en tid hvor der almindeligvis ikke er kloakeret, er der i disse huse fra start af planlagt toilet i hver lejlighed. Bebyggelsen er i et enkelt hus højere end karakteristisk for en haveby, men ellers synes området at have karakter af en sådan. Området er tegnet af Hjalmar Kjær (1872 – 1933), en kendt arkitekt med tegnestue i Odense fra 1898⁴⁶, med adresse på Filosofgangen 15. Huset her ligger få hundrede meter fra Gerthasminde. Det er sandsynligt at antage, at Hjalmar Kjær har været bekendt med ideerne for en haveby, dels via fagtidsskriftet Architekten, dels via bekendskab med Anton Rosen. Begge arkitekter var repræsenteret på Landsudstillingen i 1909 i

⁴⁴ Brev af 17.5. 1912 til Odense Byråd fra diverse udvalg. Nørrevænget, 990/1921, Byrådets Journalsager, Odense Kommunes Arkiv, Odense Stadsarkiv

⁴⁵ Bilag 10

⁴⁶ Weilbachs Kunstnerleksikon

Århus⁴⁷ og ser man på Anton Rosens *Havebrugspavillon* fra udstillingen⁴⁸, er den løve som pryder havebasinkanten så lig, de i Nørrevænget anbragte løver⁴⁹, at man må antage, at det er den samme. Dette tyder på et særdeles nært fagligt kendskab. Desuden findes et dobbelthus i Gerthasminde på Kirkegårdsallen hvor Anton Rosen har bygget det ene i 1913 og Hjalmar Kjær det andet i 1922⁵⁰. At Nørrevænget i cirka 1920 er fotograferet til postkort i flere udgaver, peger på at dette var noget særligt. Når det ikke af analysen fremgår, at området blev benævnt haveby, kan en årsag tænkes at være, at ikke ret meget materiale fra Hjalmar Kjærs hånd er bevaret. Konsortiet var ikke tegnet af kendte personer, der kunne ”markedsføre” nye ideer. Trods manglen på genfindning af ordet haveby, vil jeg konkludere, at dette må være en haveby inspireret af Howards ideer.

Analyse af Dæhnfeldts Villaby

Genesen:

Den 19. juni 1919 indsendte arkitekt Knud Lehn Petersen en bebyggelsesplan⁵¹ med titlen *Herr Direktør Dæhnfeldts Haveby* til approbation i Odense byråd. Plantegningen er dateret den 18. juni 1919. Jorden har Dæhnfeldt forhandlet med Odense Kommune om at købe til den fordelagtige pris af 1/5 af vurderingssummen. Området er beliggende i yderkanten af Odense, mellem Ruggårdsvej og jernbanen ud af byen mod nord, matr. Nr. 1 cn, Odense Købstads Jorde i Sct. Knuds Sogn⁵². Planen omtales fra start af som en haveby. Af tegningen fremgår det at området optræder afgrænset ud ad til, har otte smalle veje og en samlende grøn plads. Helheden har karakter af en have med enkelt- og dobbelt-huse.

Byrådet betinger sig at udhuse, stalde og værksteder er i én etage plus tagetage, at bygningstegningerne skal approberes i byrådet, og der skal afsættes plads til en legeplads. Kommunen bakker tydeligvis op omkring projektet. Stadsingeniøren finder gode opbyggelige navne til vejene⁵³, og resumerer: *Det er Direktørens hensigt med Havebyen at skabe hyggelige Hjem for flittige og stræbsomme Arbejdere, sådanne som vil sætte Pris på at have eget Hus og Have.*

⁴⁷ Anton Rosen ifølge *Anton Rosen Arkitekt og Kunstner* Hjalmar Kjær ifølge www.aarhus-kommuneatlas.dk

⁴⁸ Bilag 11

⁴⁹ Bilag 9

⁵⁰ Kommuneatlas Odense II, side 13.

⁵¹ Bilag 12

⁵² Bilag 13

⁵³ Brev af 18. okt. 1919, 1179/1919, Byrådets Journalsager, Odense Kommune,

Desværre kuldsejler projektet. Dæhnfeldt dør, og boet efter ham får en aftale med byrådet, om at det må nøjes med at købe de grunde, hvor der er opført eller påbegyndt huse⁵⁴, resten sælges som individuelle parceller. Vejføringen ændres⁵⁵, to veje sløjfes for man spare penge. Det er her i brevet fra overretssagfører H.W.Berg af 18. sept. 1920, at området første gang benævnes Villaby og ikke Haveby.⁵⁶

40 af de 76 grunde købes af boet efter Dæhnfeldt, og den 21. 12 1921 er de resterende 36 solgt som individuelle parceller. Den reviderede plan af 25.10.1921 indeholder ikke bare to veje mindre, men flere af de små åbne pladser er sløjfet eller formindsket. Husene har ikke mere karakter af en samlet arkitektonisk helhed. Husene mod nord vender nu ryggen til bebyggelsen og front mod Rugårdsvej. De tidligere viste sammenbyggede huse med karakteristiske grundplaner er nu med få undtagelser erstattet af fritliggende simple grundplaner. Bebyggelsesplanen har mistet sin karakter. Af planen fremgår det hvilke huse der er færdige eller påbegyndte.

Den reviderede plan gennemføres som nødhjælpsarbejde. På grund af stor arbejdsløshed i Odense⁵⁷, ansøger kommunen Indenrigsministeriet om at få godkendt anlæggelse af de resterende veje og kloakeringen som nødhjælpsprojekt. Ideen til bebyggelsen var tydeligvis ifølge den første bebyggelsesplan en howardsk haveby, men på grund af initiativtagerens død blev planen ændret. Spørgsmålet er, om der overhovedet er tale om en haveby mere!

Besigtigelse, se bilag 15

Besigtigelsen foretages i forhold til den tidligste bebyggelsesplan, da det er den, der rummer de oprindelige ideer til en haveby.

Dæhnfeldts Villaby optræder kun til dels afgrænset omkring sig selv, med stille veje uden gennemkørende trafik, og med en stor og en lille grøn plads svarende til første bebyggelsestegning. Arkitektonisk ligner det et stilforvirret villakvarter. Nogle få huse, for eksempel de to ved vejen ved kirken der fører ind til området, ligner den oprindelige ide, ellers er det bedre byggestil og murmesterhuse til en familie. Der er ingen arkitektonisk helhedsvirkning. Der er frisk luft og lave huse, men det er ikke en tæt bebyggelse med blomsterhaver. Det er parceller med individuelt placerede huse, grænsende til forvirring, med temmelig store haver, der hovedsagelig består af græsplæner, de tidligere nyttehaver. Stor høje hække omkranser mange af parcellerne. Indtrykket er mere tomt end hyggeligt.

⁵⁴ Brev af 6. jan. 1921, do

⁵⁵ Bilag 14

⁵⁶ 1179/1919, Byrådets Journalsager, Odense Kommune, Odense Stadsarkiv

⁵⁷ 4.200 arbejdsløse ifølge ansøgning om nødhjælpsarbejde. 1179/1919, Byrådets Journalsager, Odense Kommune, Odense Stadsarkiv

Delkonklusion

Den oprindelige ide til området var tydeligvis en haveby efter howardske ideer, men planen blev ikke fulgt op på grund af Direktør Dæhnfeldts død. Der var tilsyneladende ingen til at styre planens gennemførelse. Mange grunde blev solgt individuelt og en grøn plads og et fint vejnet er ikke nok til give en haveby.

Min vurdering er at området i dag ikke udgør et arkitektonisk hele, ikke har tæt bebyggelse med små haver og kun delvis er afgrænset ud ad til, og ikke giver indtryk af huse i en stor have. Derfor kan Dæhnfeldts Villaby ikke betegnes som en howardsk haveby.

Konklusion

Ebenezer Howards ideer var, efter analysen at dømme, dels eksplicit dels implicit udgangspunkt for de tre bebyggelser Gerthasminde, Nørrevænget og Dæhnfeldts Villaby, men undersøgelsen viser også, at der skal en gennemført strukturering til, for at planen kunne blive til virkelighed. Det ses ved netop at undersøge bebyggelsernes opståen og udformning, som jeg tidligere nævnte at Peter Dragsbo havde forslået. Fra start af blev Gerthasminde og Dæhnfeldts Villaby kaldt for havebyer og bliver det stadig. Undersøgelsen viser at det for Dæhnfeldts Villaby sker med urette. Det er ikke en haveby. Det er bemærkelsesværdigt at netop disse to er blevet til på initiativ af gartnere.

Nørrevænget som verbalt ikke har været kendt som haveby, kan undersøgelsen i dag placere i gruppen af havebyer.

Når man ser på de tre områder i dag, har mange af husene undergået de forfærdeligste ændringer til skade både for det enkelte hus og for den samlede bebyggelse. Dette er sket på trods af, at byrådet i alle tre tilfælde fra start af bliver bedt om at tage vare på, at bebyggelserne ikke ændres af senere ejere.

Bilag

Bilag 1. Ebenezer Howards plan for garden cities, The Three Magnets

Bilag 2. Kort over beliggenheden af bebyggelserne Gerthasminde, Nørrevænget og Dæhnfeldts Villaby i Odense.

Bilag 3. Bebyggelsesplan for Gerthasminde 1912

Bilag 4. Bebyggelsesplan for Gerthasminde 1919

Bilag 5. Tæt lav bebyggelse i Gerthasminde 2005

Bilag 6. Kort over Odense Købstads Jorder, Sct. Hans Sogn, martr. Nr. 21 B, 1912

Bilag 7. Bebyggelsesplan Nørrevænget, udateret, skønnen til før 1921

Bilag 8. Plan for Nørrevænget 1920

Bilag 9. Nørrevænget 2005

Bilag 10. Bebyggelsesplan Nørrevængets østlige del 1920, Hjalmar Kjær

Bilag 11. Anton Rosens Havebrugspavillon fra Landsudstillingen i Århus 1909

- Bilag 12. Bebyggelsesplan for Dæhnfeldts Villaby
 Bilag 13. Plan over matr. Nr. 1 cn Odense Købstads Jorde i Sct. Knuds Sogn
 Bilag 14. Den reviderede bebyggelsesplan for Dæhnfeldts Villaby
 Bilag 15. Dæhnfeldts Villaby 2005
 Bilag 16. Skematisk oversigt af undersøgelsens resultater

Kilder

Gerthasminde-sagen del 6, 46/1944, Byrådets Journalsager, Odense Kommune, Odense Stadsarkiv
 Dæhnfeldts Villaby, 1179/1919, Byrådets Journalsager, Odense Kommune, Odense Stadsarkiv
 Nørrevænget, 990/1921, Byrådets Journalsager, Odense Kommunes Arkiv, Odense Stadsarkiv

Litteraturliste

Kim Furdal: *Fod under eget bord*, Fortid og Nutid 1990
 Anders W. Berthelsen, *Bolbro-bogen*, Odense 1994
 Ebenezer Howard: *Garden Cities of Tomorrow*, Eastbourne, 1985
 Iben From mfl.: *Anton Rosen*, KunstCentret Silkeborg Bad, 2003
Forstæderne, bydannelse og byplaner: Dansk byplanlaboratorium, Byplanhistoriske noter 28, 1993
 Peter Dragsbo: *Forstæder i Esbjerg 1900-1960*, *Esbjerg Museum* 1988
 Jens Tonboe red.: *Territorialitet. Rumlige, historiske og kulturelle perspektiver*, Odense 1994
 John T. Lauridsen: *Kvarterhistorie – fremtidens lokalhistorie*, Fortid og Nutid, august 1993
 Poul Kroon: *Nye havebyer – en genfødsel i Thatchers splittede England*, Byplan 1 1989
 Knud Bidstrup: *Ebenezers disciple*, Dansk Byplanlaboratorium 1971
Garden Cities of tomorrow, Conference held at Letchworth on 7 February 1989
 Arkitekten 1917, Danske arkitekters Landsforbund, København
 Kommuneatlas Odense I og II, 1996, Skov og Naturstyrelsen
 Vesterbrokvarteret i Odense. Registrant 1979, Odense Magistrat 2. afd. Red. Kr. Isager mfl. 1979

THE THREE MAGNETS.

By - Land

Naturens skønhed, sociale muligheder

Let adgang til marker og parker

Lav husleje, høj løn

Lav skat, masser at lave

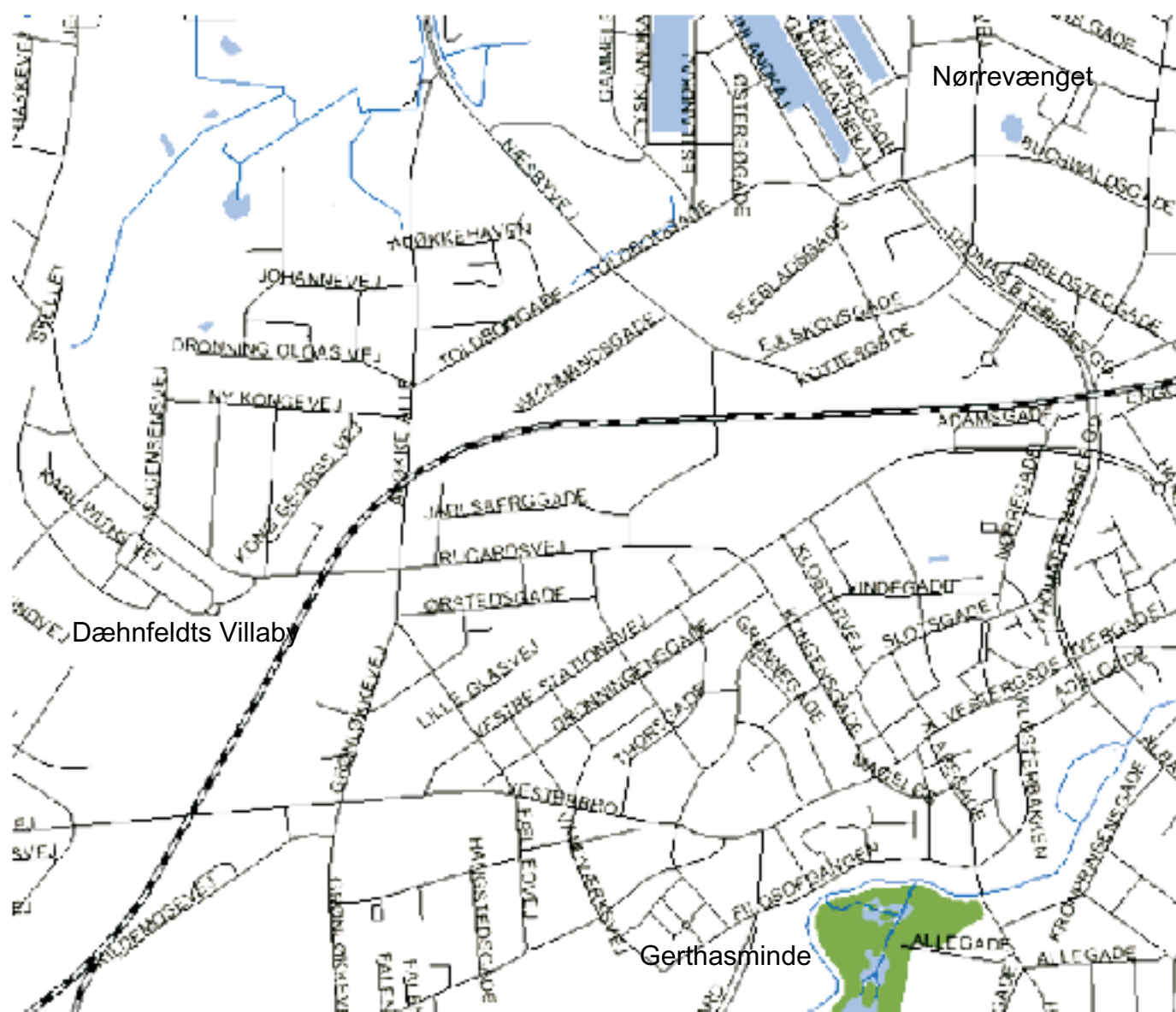
Lave priser ingen knoklen

Udvidelsesmuligheder, pengestrøm

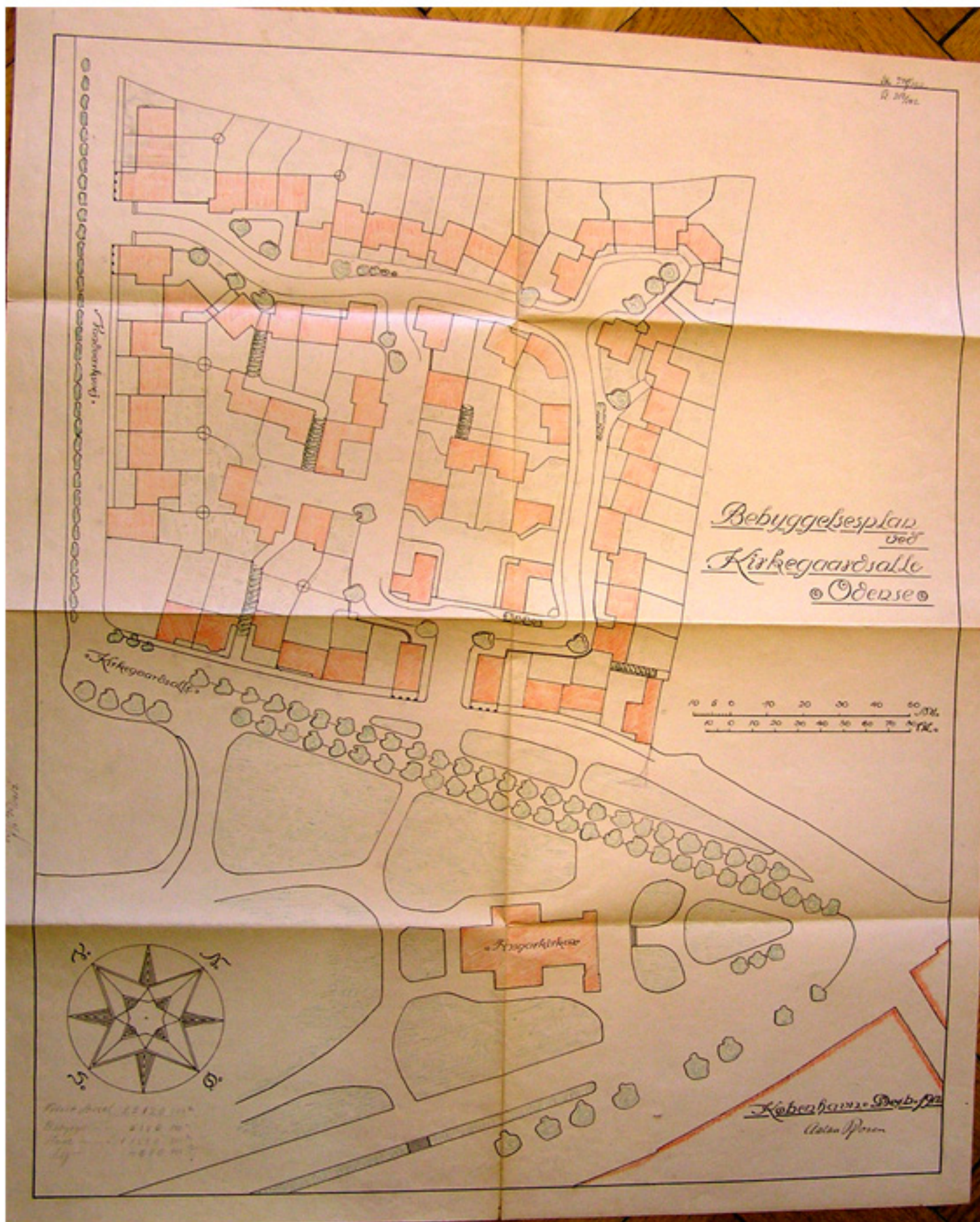
Ren luft og rent vand, god kloakering

Lyse hjem og haver, ingen forurenende røg, ingen slum

Frihed, samarbejde

Kort over Odense med Gerthasminde, Dæhnfeldts Villaby og Nørrevænget markeret

Anton Rosens bebyggelsesplan for Gerthasminde fra 1912

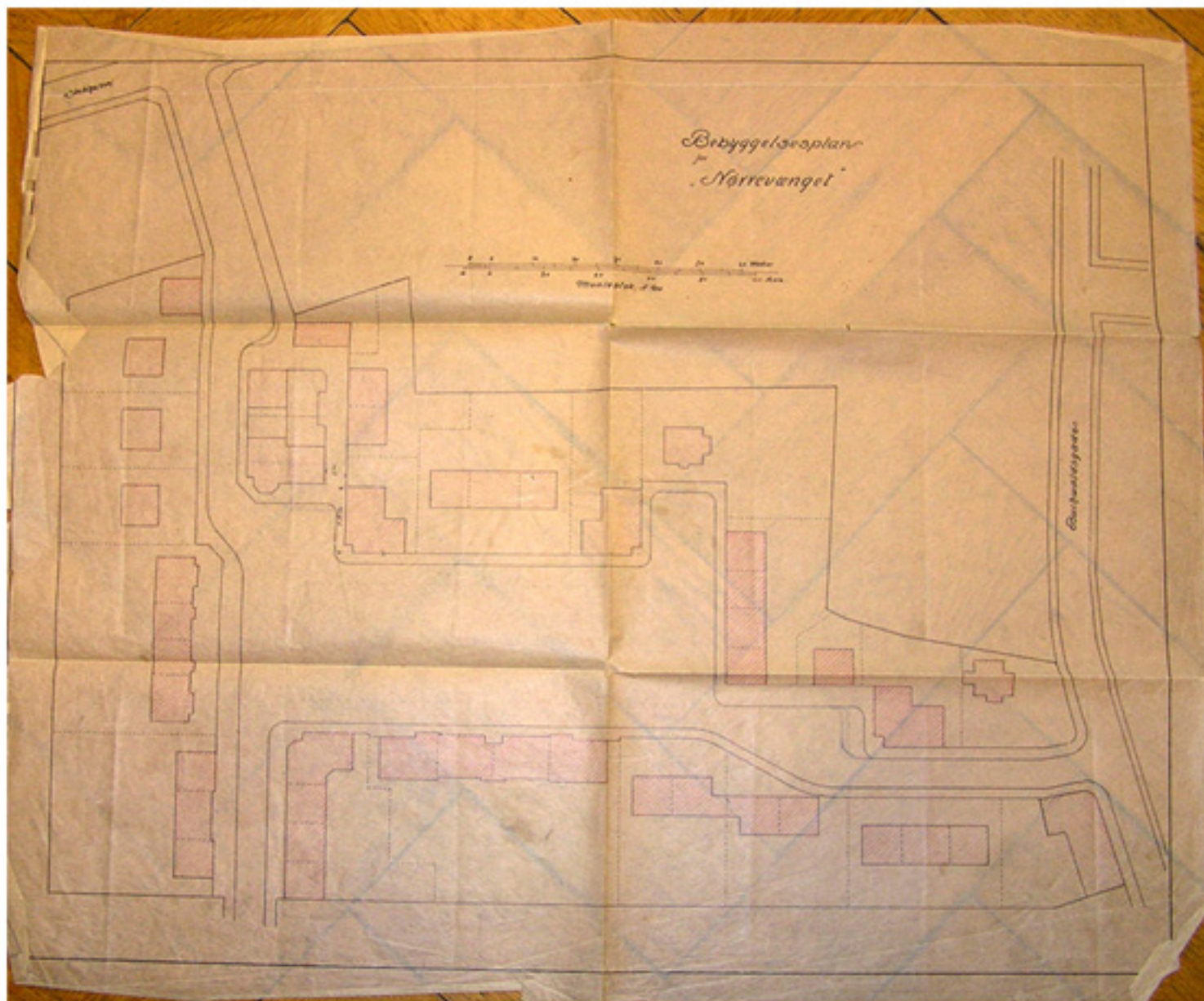

Gerthasminde 1919
Planen fremsendt 1923 til Odense Kommune

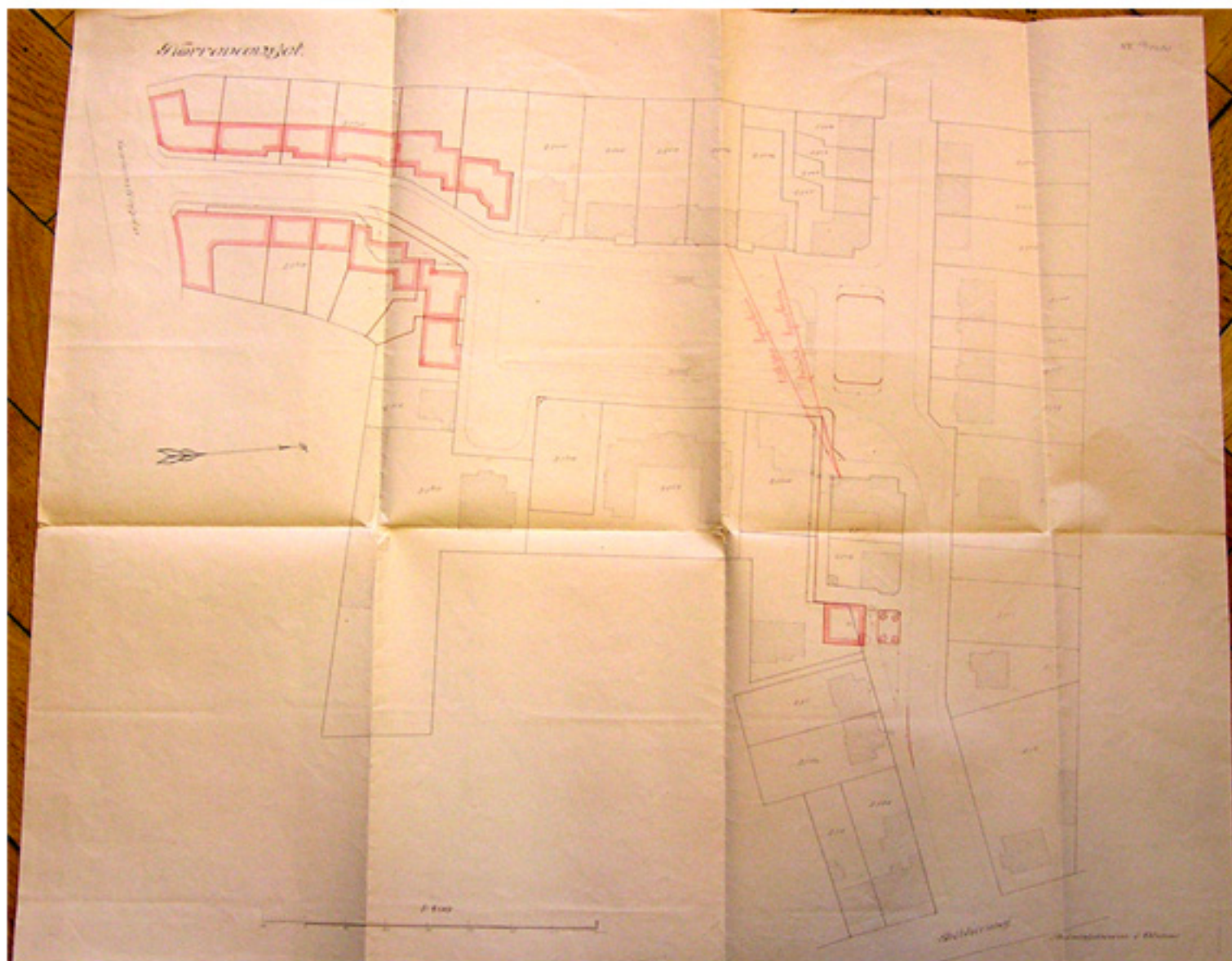

Kort over Odense Købstads Jorder, Sct. Hans landsogn matr nr. 21 B (Nørrevænget).

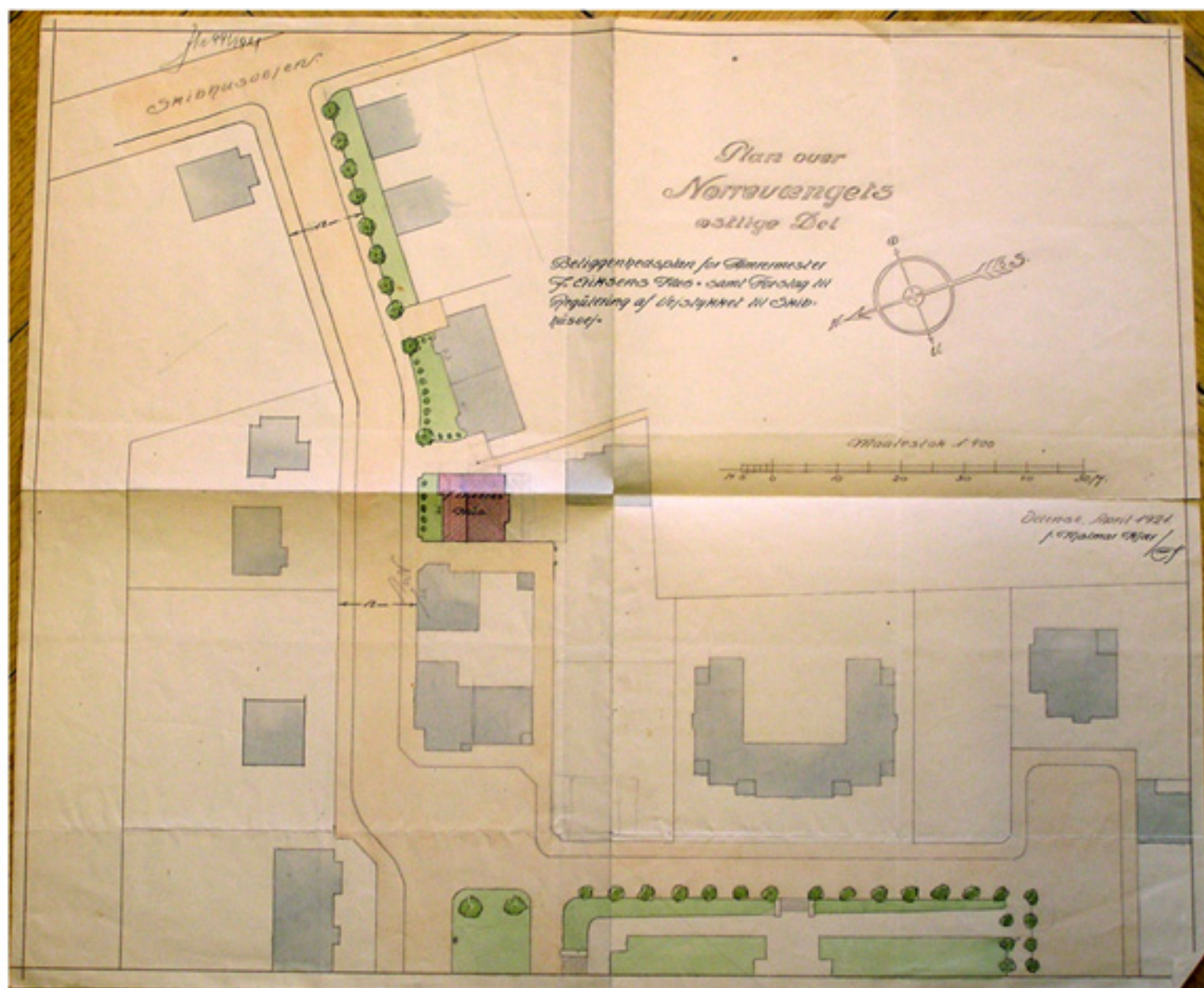

Bebyggelsesplan for Nørrevænget, udateret

Plan af Nørrevænget 1920

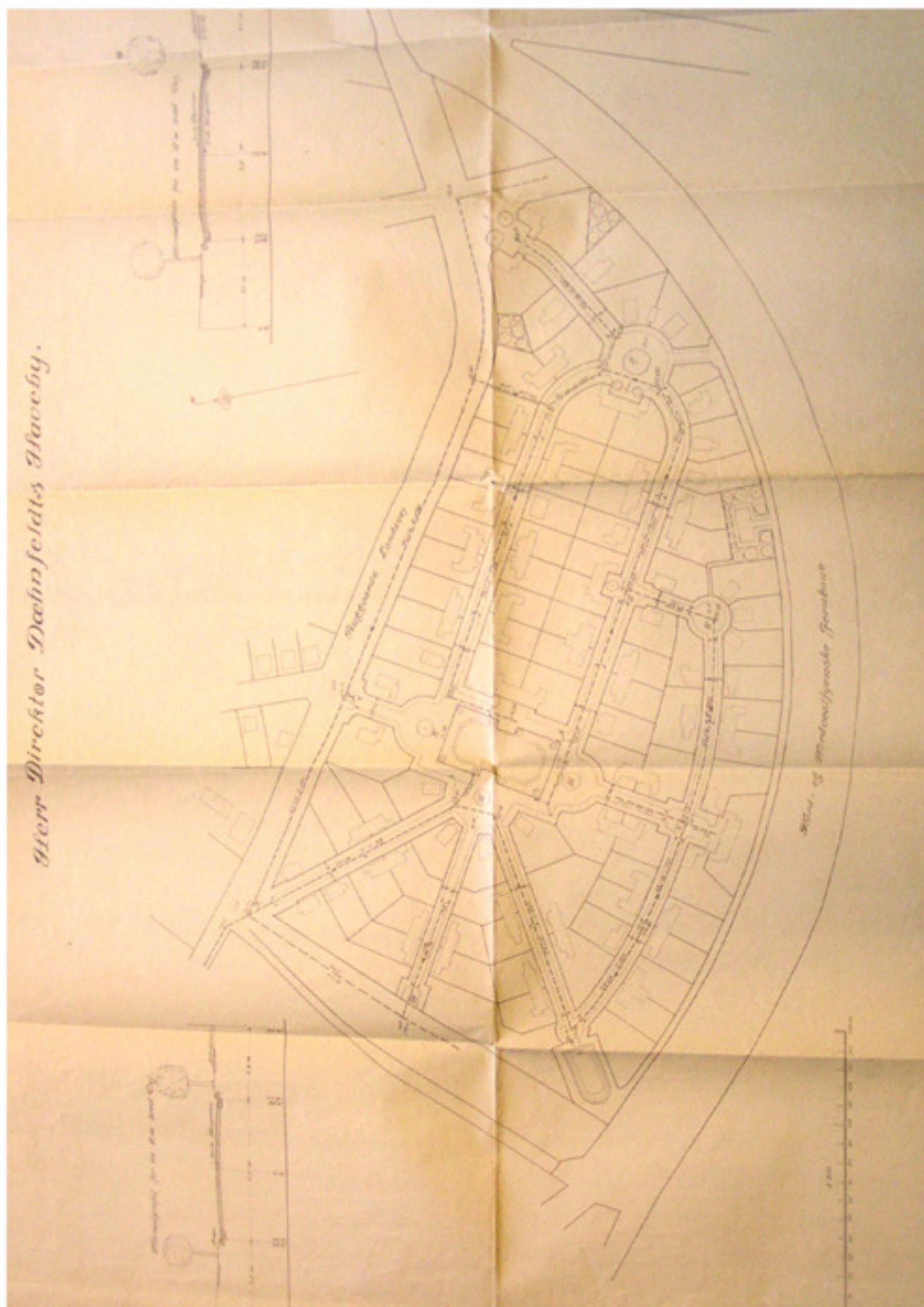

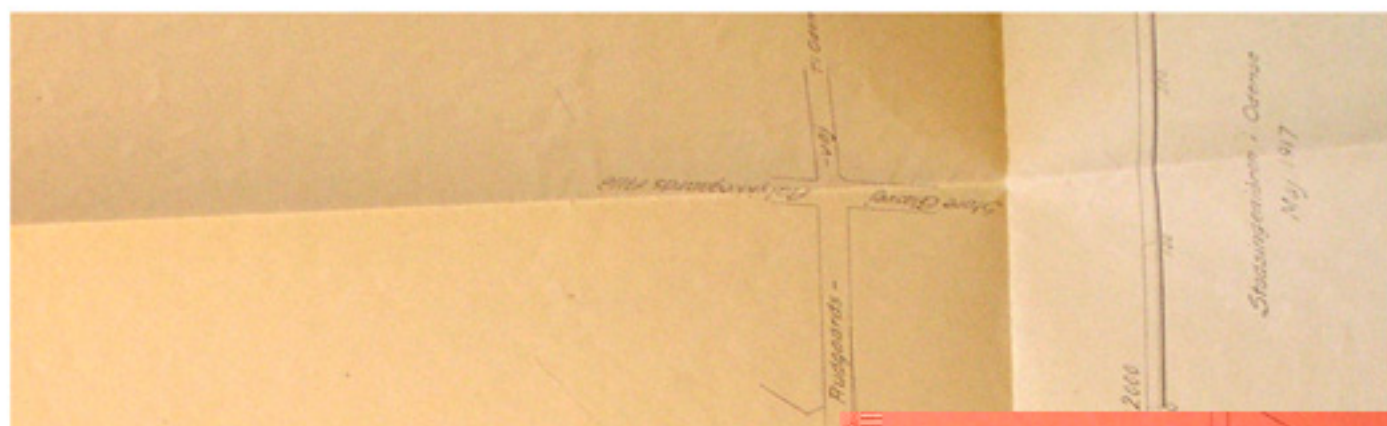
Plan over Nørrevængets østlige del
Tegnet af Hjalmar Kjær 1921

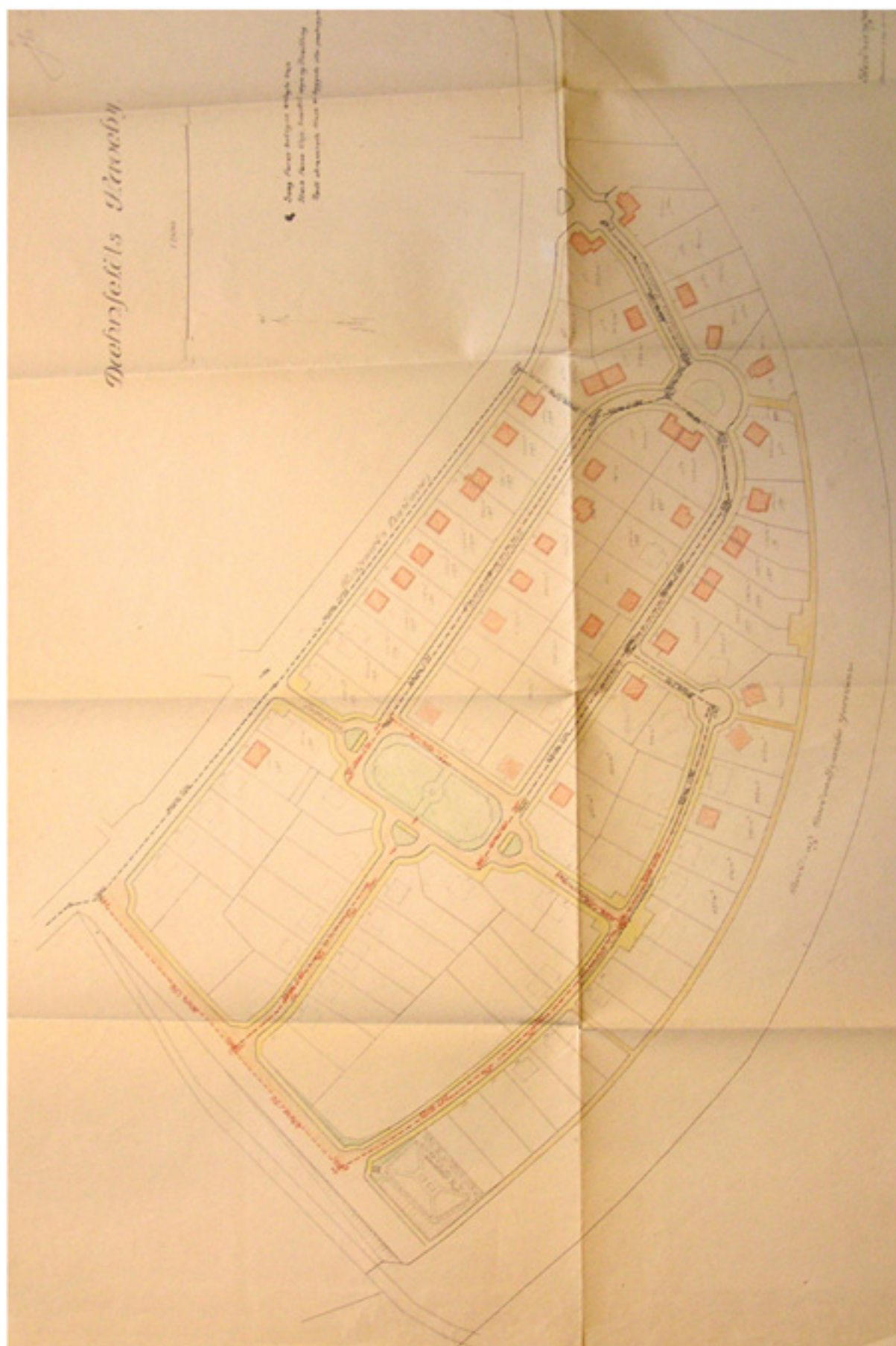

Anton Rosens Havebrugspavillon, Landsudstillingen i Århus 1909

Bebyggelsesplan for Direktør Dæhnfeldt Villaby

Den reviderede bebyggelsesplan for Dæhnfeldts Villaby

Skematisk oversigt af undersøgelsens resultater

Bebyggelses navn	Fælles grønne arealer	Fortrinsvis lav bebyggelse	Indtryk af huse i stor have	Tæt bebyggelse	Små haver	Ingen forurenende fabrikker	Vand fra vandværk og kloakering	Bebyggelsen udgør en arkitektonisk helhed
Gerthasminde	÷	+	+	+	+	+	+	+
Nørrevænget	+	+	+	+	÷ ⁽¹⁾	+	+	+
Dæhnfeldts	+	+	÷	÷	÷	+	+	÷

⁽¹⁾ Ingen eller små forhaver, men store baghaver